

ԱՐՏԱՇԷՍ ՄԵԾՆ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱԼ

... οὐποθ' ὁμοίης ἔμπορε τιμῆς
σχεπτοῦρος βασιλεὺς, ὅτε Ζεὺς χυδός ἔδωκεν.

ΙΑΙΑΔ. Ραφῆιδ. Α. 278 (*).

Տ. քան ըզնա չեղաւ երբէք մեծ արքայ,
Չեղաւ ճակատ որ յայնչափ թագ շողշողայ,
Չունեցաւ գահ մեծ քան ըզնա գահակալ.
Ոչ երբէք աջ քան ըզնորա քաջակալ
Ընդ մականին ոսկեկուռ
Եւ զահաւոր տարաւ սուր:

Քան գից պատգամ՝ անդիմադարձ իւր հրամանք՝
Յերկրէ յերկիր սրբուէր ըզմահ կամ ըզկեանք.
Իսկ երբ զըւարթ աչքս ածէր ի ժըմիտ,
Իբր իգարուն արեւուն փայլ լուսախիտ՝
Ազգաց աղանց սըրտաթինդ՝
Ծաւալէր յոյս եւ ըզխինդ:

(*) ... երբէք ոչ ինոյնգունակ ենաս պատիւ
Թագաւոր մականակիր՝ որում ըզփառս ետ Արամազդ.

Յոտին իշարժ՝ գարշապարին իւր յաղթող
 երկըրպագու մատչէին աղգք աղգք իգող,
 Փառք չըգըրաին երբէք ոգի մեծագոյն,
 Յոր եւ որչափ լըցան՝ թըւէր քիչ՝ ոգւոյն .
 Իբր Ովկէան՝ զոր չբաւեն
 Լընուլ երկրի ուխք ամեն :

Դարձաւ հիւսիս՝ հիւսիս առջեւն իւր անկաւ,
 Դարձաւ հարաւ՝ հարաւ շրջթայն իւր առաւ .
 Վաղեց իՊարս, եւ իբիւրուց բիւրուց մահ՝
 Խարիսիս եւ հիմն եգ աթոռոյն նախագահ .
 Գոռող ճակատք արքայից՝
 Իւր պատուանդան են ոտից :

Եւ դարձ առնէր յիւր անձկալին Հայաստան
 Ահեղազօրն այն թագաւոր յաղթութեան,
 Եւ ժողովուրդն իւր ընդ առաջ եռանդնուտ,
 Քան ընդ այնքան թագաց գահուց կողոպուտ
 Մեծազըլարձ խընդային
 Իսեւ իւրեանց արքային :

Վեհ Արտաշէս, յոր բարձրութիւն դու ելեր՝
 Եւ զՀայրենիս իթեւս ոգւոյդ ամբարձեր .
 Զայս առաջին անգամ որդին Արամայ
 Լըսէ զիւր տէր կոչել «Արքայից արքայ» .
 Զայս առաջին՝ Հայաստան
 Տէր է ազգաց ամենայն : —

Ահա դարձեալ հանէ նա սուր պատենէն . . .

Ո՛վ մեծ , քեզ բիւր քո յաղթանակ ո՛չ բաւեն ,

Կամ թէ փառաց քոց իճաճանչ հրաշազան

Ո՛չ բաւական ողորկեցաւ Հայաստան՝

Որ նոր փառաց իխընդիր

Արքայդ լինիս զինակիր :

Բայց նա խորհուրդ վեհ անդամէ իւրրտին ,

Խորհուրդ արժան այնքանոյ մեծ արքային .

Դիտէ թէ փառք՝ որչափ իցեն մեծագոյն ,

Մեծ եւս յաւէտ՝ են պարտք նորա վեհագոյն ,

Որչափ թէ ոք իվեր եւ ,

Այնչափ եւ պարտք են փայլել :

« Թէ զգահն ունիմ ես արքայից արքայի ,

« Հարկ է — ասէ — ես ինձ լինիմ արժանի » .

Կարծես՝ Սերքսեայ եւ Դարեհի ըստուերներ

Թեւածէին ըզնովաւ տիւ եւ գիշեր ,

Զանլոյժ վըրէժըս իւրեանց

Պահանջելով իթախանձ :

Ասիական իւր յաղթութիւնք՝ որոց կէս

Շատ էր այլոց իփառս՝ չէր ինչ յԱրտաշէս .

Սուր աչք ոգւոյն իՅունաստան նըշմարէ

Դափնիս փառաց դեռ ոչ քաղեալս յուժեքէ .

« Թէ յայն դափնիս պըսակիմ՝

« Յայնժամ՝ անմահ ես լինիմ » .

Ասաց , եւ փող եհար ահեղ գոռալով ,

Եւ սիրտք Հայոց արծարծին նոր իկորով .

Գունդք գունդք վազեն յոսն իմատին ընդ առաջ՝

« Ո՛ւր քո հրաման են արշաւեմք քաջաց քաջ .

« Ո՛ւր մեր թափեմք հայ նետեր ,

« Ո՛ւր տանիմք քո շըղթաներ » :

Ահեղ յունքերըն լարելով սեւ խեւ ,

Դէպ յարեւմուտ դարձուց աչքերըն պարթեւ .

Ինչպէս արծիւ որ գիտեալ զօրսն իբարձանց՝

Եւ ցուցանէ կորովաբիւր իւր կորեանց ,

Զի խոյացեալ իբր ըզշանդ

Յարձակին շէշտ առ իսպանդ :

Յարձակին շեշտ եւ քաջք Հայոց արծուապէս ,
 Գիտեն զ' իրառս տանի զնոսա Արտաշէս .
 Փութան յամէն կողմանց արքայք թեւակից ,
 Խառնել ընդ Հայս' փառացըն գալ մասնակից ,
 Զինչ ջուրք իզեռ մեծ թափին
 Առնուլ զանունըն նորին :

Ելաւ համբաւ , տարածեցաւ մեծ շրունգ ,
 Դողաց երկիր գոռ բանակին յոտից թինգ .
 Բան զարծուէնիշ Հայ գրքօշներ բարձրագէտ
 Արտաշիսին անուն գընայր կարապետ .
 Ազգ եւ ազինք խարստաի
 Մընան մահուն սըրտաթափ :

Բանակ այնպէս մեծ երեւեալ չէր երբէք ,
 Երբէք արեւ չէր ցոլացեալ յայնչափ զէնք .
 Երբէք այնչափ նեռ չէր ղերկին մըթագնել ,
 Երբէք այնչափ վահանք չէին կուռ դոփել ,
 Եւ ոչ յայնչափ քաջաց գունդ
 Լերինք տըւեալ էին թունդ :

Յառաջապահ վաշտն երբ աշխարհ մեծ անցներ' ,
 Դեռ վերջապահ գունդ խաչման մըտեալ չէր .
 Դետք յաղթաջուր ցամաքեցան քան յերաշտ ,
 Դոռոզ բըլուրք յաղթին հարթին իբր բզզաշտ .
 Դաշտաց ծոցէն յանկարծ լեռ
 Ճակատն յաստեղըս տանէր :

Զօրութեան' որ եւ տարերց նախանձընդդէմ' ,
 Յական քըթիթ նւաճէր ըստ կամս բաղմագէմ' ,
 Ո՛վ յանդրգնէր դիմակալել ախոյան ,
 Ո՛ր ազատել կարէ զգըլուխսըն վահան' ,
 Իկայծականց գոռ եւ վէս
 Զոր թօթափէր Արտաշէս :

Հասաւ հեղեղն այն ահաւոր զեռալով
 Եւ քո յեղերս սանձել եւ զքեզ անսանձ ծով ,
 Ընկճին ալիք ի յաղթաբերձ եղեւնեաց .
 Շարժուն ցամաք յանկարծ գործի դիւրընթաց ,
 Կայմք եւ նիզակք ահագին
 Ըղծովն յանտառ փոխեցին :

Փարսախա հաղար լի էր ցամաք դեռ իղէն ,
 եւ ոչ բաւէր ծով դեռ տանել համօրէն ,
 երբ ծայր նաւուցն արդէն հասել իյԱթէնա՝
 եւ յոյն արիւն օծել Հայոցն էր ըզղէնա :

Եւ յանաւիկ բերդս իվեր
 Հայ գրբօշակ ծածանէր :

Բ.

Իվեհավայր այն մեհեան՝
 Ուր Արամազդն Ողիմպեան ^(*)
 Փիղիասայ հրաշակերտ՝
 Առնոյր պաշտօն վեհապետ :

Անդ՝ աստուածոյն բագնին զոյգ՝
 Յոսկեկուռ բարձրր գահոյք
 Յաշխարհախումբ իհանդէս
 Բազմեալ էր մեծն Արաաշէս :

Թէ զթագաւորս՝ հին ազգեր
 Համարեցան գից պատկեր ,
 Ո՞քան ըզՀայ գիւցազն այն
 Վեհ այն փառացն էր արժան :

Իսպիտափառ ճակատուն
 Վերանըստէր վեհութիւն ,
 Զոր պըսակէր լուսաճեմ
 Արշակունի թագ վըսեմ :

(*) Փիղիաս, հին ժամանակաց ամենէն անուանի անդրիագործը, Ողիմպեան Արամազդայ արձան մը շինած էր՝ որ հրաշալիք կհամարուէր :

Յայն վեհափառ մեծութիւն՝
 Յաչացն իւրյս բոցավառ ,
 Շըլացեալ աչք յունականք ,
 Ծըլիկն սիրտ յաչ եւ զարմանք :
 Ընկեր յընկեր իւր հըծծէ ,
 « Ո՛չ , մահացու ոք սա չէ ,
 « Այլ հայրն է սա Ողիմպեան
 « Իջեալ փառօքն աստուածեան » :

Յոսկի բազինըս շրքեղ
 Դաս դաս քրքմաց զարդագեղ
 Անուշ խընկեր ծըխէին՝
 Դիցանըման արքային ,
 Եւ քրքմուհիք աչագեղ
 Փունջ փունջ ծաղկանց գունագեղ՝
 Պըսակ իձօն բերէին
 Աստուածակերպ Պարթեւին :
 Եւ Ժողովուրդք գունգագունգ՝
 Իծունկս անկեալ սըրտաթունգ ,
 Դըթալ խընգրեն մեծեռանդ
 Մի բարկութեան տեղալ շանգ .
 Եւ գըզըրդէր մեհեանն այն
 Բազմաբարբառ անդ իձայն ,
 « Կեցցէ արքայ իբր ըզՁեւս (*) ,
 « Կեցցէ աստուածն Արտաշէս :

Դ.

« Աստուածն Արտաշէս . . . »
 Բայց ահա իգլոր բարձրր գահոյից
 Աստուածն Արտաշէս
 Թաւալի յարեան իւրում մահալից :

(*) Ձեւս , յունարէն Ζεῦς , եր նայլն աստուածոց Արամազդ :

Նա կիսակենդան
Կանգնեցաւ ի վեր ի ծունկ գողգոթուն ,
Աչք արծարծեցան
Իհուր մի վրսեմ , ոչ ի վրէժ մահուն :

Ի վեր նայեցաւ ,
Ի փառաց իւրոց անհաս բարձրութիւն ,
Ի վայր նայեցաւ ,
Ի գերեզմանին ընդունայնութիւն . . .

Պահ մի կեցաւ լուռ ,
Խորհուրդք խորտին ծրփէին իւր խոր ,
Եւ ապա տըխուր ,
Գոչէր նա . « Աւանդ փառացս անցաւոր » :

Վերջին էր այն բան
Զոր ահեղ շրթթունք խօսեցան վեհին ,
Լըռեաց խտապան ,
Բայց գեռ արձագանգ տան բանքն այն վերջին :

Դ.

Ո՛չ , ոչ երբէք վրսեմագոյն ի շրթթանց
Վրսեմագոյն ելին բառք .
Ո՛չ բնաւ քան յայդ բարձրութենէն գերազանց
Դատապարտեալ եղեն փառք :

Մեծ եղար դու , մեծ իգա՛հ , մեծդ Արտաշէղ ,
Յամենայն կեանքս քո մեծ ,
Բայց մեծագոյն եղար եւ քան ի նքդ ըզքեզ
Խորրտառուչդ յետին հեծ :

Եւ թէ չէիր յերկրի աստուած երկնաճեմ՝
Զերդ ելլադա քեզ պաշտէր ,
Բայց աստուած ոմն անշուշտ շրթթամբ քո վրսեմ՝
Զայդ վեհ պատգամ բարբառէր :

Եւ զոր ո՛չ գէնք քո մըշտայաղթ տըւին քեզ՝
Եւ փաղաքուշ ո՛չ խուժան ,
ԶԱնմահութիւն , զայն քեզ շնորհեց Արտաշէղ՝
Մահուդ վերջին անմահ բան :

